

A KÉPZELET GYŐZELME ÉS VERESÉGE

Mario Vargas Llosa ambivalens erotikus regényeiről

V A R G A I S T V Á N

Mario Vargas Llosa olyan modern író, akinek eddigi életműve nagy változatosságról tanúskodik. Írt már regényeket, novellákat, színdarabot, tanulmányokat és életrajzot. Nagy a változatosság, ami a műveiben megelevenített színtereket és korokat is illeti. Vannak azonban ebben a tarkaságban időnként felbukkanó hősei, és ezek bizonyos folytonosságot jelentenek. Ilyen hőse Lituma tizedes, aki több regényében is megjelenik azzal, hogy hol központi helyet foglal el, hol pedig a peremfigurák csoportjához tartozik. Nos, az utóbbi évtizedben, úgy tűnik, kibontakozóban van egy új visszatérő regényfigurája: Don Rigoberto. Ez ideig két regényében jelentkezett azzal, hogy a második tulajdonképpen az ő feljegyzéseit tartalmazza. Mint kiderül, a szerző a mű egy-egy szakaszában szinte azonosul Don Rigobertóval.

Mario Vargas Llosa első regényét, amelyben Don Rigoberto felbukkan és „hangját hallatja” (mert több hang vallomásait tartalmazza) több mint tíz évvel ezelőtt írta, és magyarul *Szeretem a mostohámat* címen jelent meg. A regény története elég fura, és mondhatni szokatlan. Don Rigoberto ötvenéves férfi, egy biztosítási vállalat igazgatója, másodsorú nőszül (első házassága sikertelen volt, és válással zárult) és feleségével, a tőle tíz évvel fiatalabb Lucreciával boldog házasságban él. A regény harmadik alakja Fonchito, Don Rigoberto első házasságából származó kiskamasz fia. A regényvalóság szegényes, de rendkívüli cselekménysort bontakoztat ki: Lucrecia és Fonchito között lelki és testi kapcsolat alakul ki, és erről a fiú naivan apjának beszámol. Don Rigoberto a történetek hatása alatt szeretett feleségét elűzi a házból. A regényt olvasva megtudhatjuk, milyen ember is Don Rigoberto. Munkahelyi dolgairól szinte semmit sem mond, az író csak otthoni kedvenc titkos időtöltéseiről számol be. Ezek pedig az erotikus festmények, metszetek és képek gyűjtése,

azok tanulmányozása, valamint testének kínosan gondos ápolása. Az erotikus festésszettel többek között azért foglalkozik, mivel az ihletőleg hat szerelmi kapcsolatára Lucreciához. A kötetet ilyen tárgyú festmények illusztrálják, és mindegyik vonatkozatható a regénybeli cselekményre. Így Jordaens festménye Kaudaklész, Lúdia királyának feleségét és a többi később felbukkanó nőalakot Don Rigoberto és fia Lucreciával azonosítja, sőt: Boucher *Diána fürdés után* című festményét jómagam Lucrecia úgy találja, hogy az szemlélteti a különös családi háromszöget. Így aztán Don Rigoberto házában egy végsőkéig erotikus hangulat uralkodik, amelyben szívesen vállal tevékeny szerepet Lucrecia színes bőrű komornája, Justitiana is. A hősök állandóan festményeken szereplő személyekkel azonosulnak. Lucrecia így vall erről: „Amikor végre álomba merült, buja álmot látott, amelyben mintha Don Rigoberto féltve őrzött képeinek egyike elevenedett volna meg a gyűjteményből, melyet együtt magyaráznak, lapozgatnak éjjelente, mintegy ihletet merítve a szerelmeskedéshez.” Don Rigoberto pedig így szól hozzá: „Ma nem Lucrecia leszel, hanem Vénusz, mai perui asszonyból itáliai dámává változol, földi halandóból istennő, jelkép leszel.”

Érdemes kitérni Lucrecia érzéseire is, amikor megtörténik a házasságtörés. Se lelkiismeret-furdalást, se szégyent nem érzett azért, hogy apával és fiával egy nap szeretkezett. „Cinikusnak sem tartotta magát. Olyan volt, mintha a világ engedelmesen behódolt volna akarata előtt”, mondja, és így folytatja: „Kiharcoltam magamnak a szabadságot”, úgy érzi, sohase hal meg. S itt derül ki az is, hogy ez a könyv alapján véve arról szól, hogy a képzelet hogyan szolgálja az ösztönt, hogyan válik a testi vonzalom a képzelet által valami csodálatosan gazdag, váltakozó szereposztásban lejátszódó azonosulások izgalmas játékává. A *Szeretem a mostohámat* Mario Vargas Llosa kísérletének tekinthető, hiszen mindig is hajlamos volt a kísérletezésre. Mert a fenti regény kirándulás az erotika területére, és formabontási próbálkozás. A tizennégy fejezet és az utóhang belső formája tudniillik váltakozó. Hagyományos regényformában (azaz a mindent tudó író szemszögéből való láttatás) íródtak egyes fejezetek, míg mások nagy pontossággal megírt belső monológok, és vannak olyanok is, amelyek képzőművészeti kisesszékre emlékeztetnek. Mintegy tíz évnek kellett elmúlnia ahhoz, hogy az író újabb külső impulzus – Egon Schiele expresszionista osztrák festő képeit tekinti meg egy kiállításon –, hatása alatt visszatérjen a *Szeretem a mostohámat* világához. Ez alkalommal azonban egy teljesebb és művészileg jóval értékeesebb alkotást sikerült megalkotnia. A *Don Rigoberto feljegyzései* magas esztétikai teljesítmény.

A *Don Rigoberto feljegyzései* különös módon egyszerre bonyolultabb, de ugyanakkor áttekinthetőbb belső felépítésű mű. Kilenc fejezetből és epilógusból áll. Egy-egy fejezet négy alfejezetre oszlik, mindegyiknek címe van, és

minden fejezeten belül ugyanaz a funkciója. Az első alfejezet számmal jegyzett, a többi nem. Ebben az alfejezetben bontakozik ki a regény jelen idejű cselekménye azzal, hogy hagyományos módon íródott (látatás egyes szám harmadik személyben elmondva). A második alfejezet Don Rigoberto egy-egy soha el nem küldött levele, amelyben a végsőkéig őszintén leírja véleményét valamely közérdekű jelenséggel vagy esettel kapcsolatban. A harmadik alfejezet újra Don Rigoberto feljegyzéseit tartalmazza, amely a regény jelene és múltja között ingázik, és Don Rigoberto félálomban kirajzó képzelődéseit közli felesége erotikus „kilengéseiről”. Egy-egy fejezetet levél zár, amelyet Fonchito intéz apjához Lucrecia nevében. A regény cselekménye hat hónappal azután kezdődik, hogy Don Rigoberto és Lucrecia útjai a *Szeretem a mostohámatban* leírt rendkívül kínos esemény miatt szétváltak. Egyelőre még házások, de külön élnek. Egy nap Fonchito váratlanul felbukkan Lucrecia lakásában. A gimnazista fiú látogatásai folyamán mindig Egon Schiele képeiről és életéről beszél, teljesen azonosul az osztrák festővel, annak képeivel, életével. Ugyanakkor ez alkalom arra is, hogy Lucreciában felébressze újra az iránta érzett vonzalmat. Kapcsolatuk teljes felújítására ez alkalommal azonban nem kerül sor. Helyette Fonchito titkos és névtelen levelezést javasol a volt házastársak között. Mint a regény végén az újra egymásra talált szerelmesek döbbenet megállapítják, ők leveleket nem is írtak, az egész Fonchito műve. A regény egy sikertelen kirándulással zárul, de ettől függetlenül ők hárman újra egy „boldog családot” alkotnak.

A második alfejezetek arról vallanak, milyen nézetei vannak Don Rigobertonak a világ egyes dolgairól. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a jegyzetelő férfi különös ember, sőt: egyenesen különc. Már háza tervezésekor elhatározta, hogy abban nem a benne lakók élveznek elsőbbséget, hanem a több ezer könyvet és vagy száz festményt és metszetet tartalmazó gyűjteménye. Mert a képeket és a könyveket többre tartja a hús-vér embereknél. Kivételt természetesen az imádott Lucrecia jelenti. „Ami nekem örömet vagy szenvedést okoz, nem más, mint az a rengeteg alak, amelyet a képzelet tölt meg élettel, az a művészi vágy és készség, amely ezekben a hosszú évek türelmével és szeretetével összegyűjtött festményekben, könyvekben és nyomatokban testesül meg”, írja Don Rigoberto. A természet csak művészi feldolgozásban szép számára, mert a „természetes természet” durva és mocskos. Egy másik levélben a feminizmust, mint mozgalmat kigúnyolja, egyáltalában elítéli azokat, akik egy közösség – legyen az osztály, faj, nemzet stb. – érdekeit igyekeznek előtérbe helyezni, mert ez korlátozza az emberi szabadságot. Don Rigoberto számára a legfontosabb érték és minden mércéje az egyéni szabadság. Elsősorban ezért undorodik mondjuk a sporttól, mert az „az öntudat és a személyes szabadság útjában áll”. A sport és a sportkultusz az ő értelmezésében „a

hülyeség szélsőséges esetei közé tartozik, az emberi lényt az elállatiasodás végső fokára süllyeszti, az emberekből értéktelen tömeglényt csinál, aki csak a feltételes reflexek robotja”. Ritkán olvasható egy modern prózai alkotásban ilyen kegyetlen bírálatot korunk teljes mértékben elkommercializálódott sportjáról. Don Rigoberto heves ellenérzéssel van bárminemű szervezettel szemben, helyette a hedonizmus és az egyén pártján áll. A társadalmat formálni igyekvő elképzelések szerint merő utópiák, a nyájszellem kialakulásához vezetnek. Lesújtó véleménnyel van az emberiség jövőjéről: minden a tervszerű, a kötelező, a megszokott, a közös felé tart, és eltűnőben az egyéniség megnyilvánulásai: az őszinteség, a lelkesedés, a találmányosság és az eredetiség. Itt derül ki, hogy Don Rigoberto jellegtelen polgári külseje mögött egy „kócos lázadó, majdnemhogy felforgató rejtőzködik”. Utálja a tömegesítést, szerinte „az emberi élet legalapvetőbb célja a vágyak kielégítése, viszont a nyájhoz való tartozás korlátozza az emberi szabadságot, és megzabolazza a vágyakat”. Szereti a mániákusokat, mert ezek képesek eredetiségük, egyediségük kifejezésére. Jómagát is annak tartja. „Minden ember különleges eset, épp ennek a különlegességnek köszönhetjük kreativitásunkat, s ez adja meg szabadságunk értelmét”, vallja be. Don Rigoberto valósággal gyűlöli a hazafiság eszméjét, mert számára a „hazafiság a gazemberek végső menedéke”. Értelmezésében a hazafiban „vérengző vadállat rejtőzik, azért veszélyes az emberiségre, mert irtózik az ismeretlentől, gyűlöli a másságot, retteg a szabadságtól, az önállósodástól, alázatot érez a megszokott iránt”. Röviden így jellemzi a hazafiságot: „Az idegen nemzetek ősárlása, mások megalázásának és elpusztításának vágya másságuk miatt”. Don Rigoberto legalább ilyen hevességgel veszi ugyanakkor védelmébe az erotikát. „Az erotika a testi szerelem intelligens, érzéki, humanizált formája, amelyet a pornográfia lebecsül és lealacsonyít”, szögezi le. Levele a *Playboy* olvasójához valóságos vádirat a pornográfia ellen, amelyből hiányzik a képzelet. Úgy véli, az erotika a nemi aktus esztétikai tartalommal való feltöltése, ez az esztétizálás háttérbe szorítja az állatit, annak helyét a művészi foglalja el. Tesz egy kis kitérőt a modern próza területére is, ahol „minden, ami csillog, csúnya”. Csillog pedig Eco, Updike, Fuentes, Kundera. „Egy filmnek, egy könyvnek az a dolga, hogy szórakoztasson”, állítja. Az utolsó levél a haszontalan, mindennapi munka ellen íródott. Az ő esetében az teljesen távol esik az alkotóképességtől, a kreativitástól. Don Rigoberto számára otthona a szabadság és a képzelet szentélye. Tulajdonképpen csak azért dolgozik, hogy a szabadság és a képzelet eléréséhez anyagi alapot biztosítson. A végsőkig tudatos lény: „tudom, ki vagyok, és mit csinálok . . . mindenekelőtt ábrándozom, egy jobb, egy minden salaktól és vadhajtástól mentes valóságot építek, mivel ezek olyan visszataszítóvá és szűkössé teszik a létet, hogy óhatatlanul egy másikat szeretnék”. Mint a fenti sorokból kiderül, Don Rigoberto

a képzelődés megszállottja, és épp emiatt erotikus képzelődései, amelyek az alfejezetek harmadik csoportját képezik, igazi énjének vetületei. Hiszen a könyv mottóját az író Hölderlintől kölcsönözte, aki szerint az álmodozó ember isten.

Don Rigoberto magányában hajnalanta felébred, nem bír aludni. Ilyenkor képei, metszetei, könyvei és feljegyzései között matat, és ezek hatása alatt képzelete valósággal kivirul. A szeretett és olyannyira hiányolt Lucreciával beszélget, aki elmondja neki erotikus kalandjait. Legkülönbözőbb emberekkel és helyeken szeretkezik a telt idomú feleség, és az epizódusok végén Don Rigoberto még szerelmesebb beléje. Ezek a kalandok mintegy alátámasztják a jegyzetelő végsőig liberális nézeteit az erotikáról, mint az emberi szabadság egyik legszentebb megnyilvánulásáról. Ki kell azonban hangsúlyozni, hogy ezeknek a történeteknek az alaphangja nagyon gyakran humoros, ami arra céloz, hogy az egész egy izgalmas játék. Vegyük például az idős jogprofesszor esetét, akinek szexuális élete szinte csak a családszaporításra korlátozódott, és aki amikor meglátja Lucrecia (ez alkalommal egyetemi tanárként bukkan fel) káprázatos meztelen testét az ágyon erotikusan elterülve, felfedezi a női test szépségét, leborul előtte, a látványtól megindítva sírva fakad, mert egy olyan világ tárulkozott ki előtte, amely immár elérhetetlenné vált számára kora miatt. Az erotikus világ idős felfedezője a teljes zavarodottság állapotában van, pedig neve Nepomuceno Riga. „Beszédese” név, mivel a szláv nyelvterületen a „nepomuceno” szó a biztonságot, zavartalanságot és háborítatlanságot jelenti. Az író tudatosan használta ezt a kitalált nevet, de hogyan jutott hozzá? A képzelődés alkalom az azonosulások egész sorára. Fonchito teljesen azonosul Egon Schiele-vel, Lucrecia pedig festményeken látható nőalakokkal. Érdekes módon a záróepizódust Don Rigoberto mondja el, amikor is egy utcalánnyal szeretkezve kiderül, hogy annak az igazi és régen vágyott élvezetet Don Rigoberto denevérfüle és hangyászsünorra jelenti. Az írónak sikerült teljes mértékben kacagtató erotikus történeteket írnia.

Mario Vargas Llosa a *Don Rigoberto feljegyzéseiről* szólva kijelentette, hogy ezen művének írása örömet jelentett számára, „írás közben nagyon jól szórakoztam, ami nem mindig esik meg velem”, majd így folytatta: „Ézt a regényt azonban a kezdet kezdetétől nagyon élveztem – talán még a Pantaleónnal esett ez meg velem – és bizonyos mértékig könnyen írtam, ami nem fordul velem elő gyakran: szokatlanul könnyen törtek fel belőlem Rigoberto játéka, különöségei, kifakadásai. Tehát nagyon kellemes élmény volt ennek a regénynek a megírása.” Az író nem tagadja, hogy a könyv bizonyos értelemben önéletrajzi. Az indíttatás, mint már említettük, egy Egon Schiele-kiállítás megtekintése volt, „mely maradandó benyomást tett rám, megragadta a képzeletemet, és olyan formába öntötte néhány elképzelésemet, hogy regényanyag

lett belőle. Egon Schiele művészete serkentően hatott a képzeletemre, az ő műveinek és élettörténetének köszönhetem ezt a regényt”. Az író, bevallása szerint, többször azonosult Don Rigobertóval. Így például annak nézetei az erotikáról tulajdonképpen az ő nézetei. Azt is elismeri, hogy sok a kettőzés a könyvben, azaz mindig több ember bújik meg egy-egy hősben. A legnehezebb azonosítani Fonchito alakját. Mi ő: angyalarcú Belzebub vagy romlott kerub? A jókedvű alkotás pompás játékot eredményezett. Mint a fentiekből egyértelműen kiderül, a regény „eszmei hőse” a képzelet. Olyannyira, hogy a madridi *El País* egyenesen a képzelet diadalának tekinti. Ez a megállapítás vonatkozatható magára a regényre mint művészi alkotásra. Hiszen maga Mario Vargas Llosa is beismeri, hogy az irodalom, amely fikció, teszi lehetővé számunkra, hogy kilépjünk valóságos lényünkől. Ahogyan Don Rigoberto (és talán a szerző) lejegyezte: „A gazdag és megfelelő lelki élethez érdeklődés, élénk szellem, kielégítetlen képzelet és vágyak, vagyis »piszkos« lélek kell, hátsó gondolatok, tiltott képek burjánzása, a megismerés és újrafelfedezés vágya, a készen kapott gondolatok, a tévhitek és hamis értékek rendszeres felülvizsgálata.” Mindössze egyetlen mondat utal a regényben arra, hogy miért menekül Don Rigoberto a képzelet világába: mert öreg, megfáradt és magányos ember. S bár az egész könyv a képzelet dicsérete, mégsem annak diadala. Mert amikor Lucrecia és Don Rigoberto újra egymásra talál, Don Rigoberto ezt jegyzi le: „Az élet nem álom, az álmok gyenge hazugságok, tünékeny csalások, amelyek csak arra jók, hogy átmenetileg menedéket nyújtsanak a csalódás és magány ellen, és hogy jobban, még fájóbb keserőséggel értékeljük a való élet szépségét és lényegét, az ehét, iható, tapintható életét; és hogy az mennyivel teljesebb és magasabb rendű annál a látszatnál, melyet a képzelet és a vágy együttes erővel dédélget.” Más szóval: a képzeletet dicsőítő regény arra „tanít” bennünket, hogy a valóságot szeressük. Ez ennek a különös regénynek paradox tanulsága.